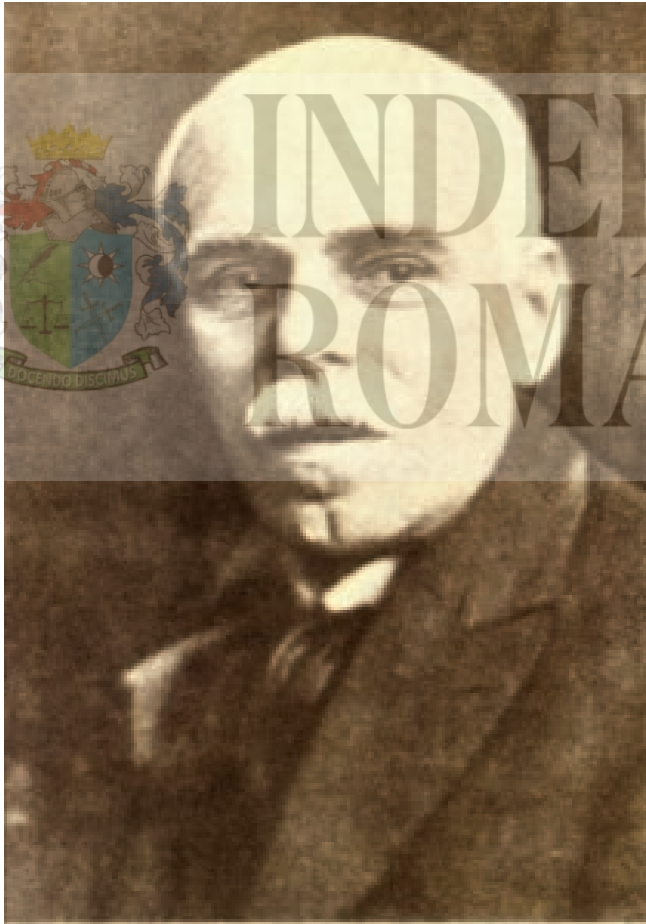

1 ianuarie 1868 Târgoviște - 14 decembrie 1946 București

Simți nevoia să te întorci din când în când la genialul critic și istoric literar George Călinescu pentru a porni în evocarea propusă, luând ca punct de reper „literaturii române de la origini până în Istoria prezent”, prezentul la care s-a oprit autorul. „Acela care a adus o întreagă clasă de eroi suferind de răul noului veac, melancolici și mizantropi, purtându-și reveriile poetice prin orașele de provincie, este Ioan Al. Brătescu-Voinești. Acesta publicase între 1890 și 1896, în <<Convorbiri>>, afară de poezii, bucățile cele mai tipice în proză.

Izbitoare sunt la Ioan Al. Brătescu Voinești, ca de altfel la mulți dintre contemporanii săi, lipsa de invenție și de productivitate. Schițele și nuvelele se bizuie pe simpla observare a unor medii ce sunt chiar acelea în care trăiește scriitorul. Viața provincială printre magistrați, avocați și grefieri, atmosfera reuniunilor ori cluburilor unde se jucau cărți, mersul la vânătoare și la pescuit, sfera familială, astea sunt punctele de plecare ale acestei literaturi, în fond, de amator, fiindcă hotărârea de a scrie este evident legată de ivirea unui prilej, nu de capacitatea de a crea lumi noi. Uneori aspectul schiței este chiar de cronică (și nu fără înrâurirea jurnalismului caragialian), ca bunăoară în <<Moș Niță Hârleț>>, unde punctul de plecare este discuția în jurul problemei slugilor”. Ioan Al. Brătescu-Voinești, născut la 1 ianuarie 1868, la Târgoviște, este al doilea dintre cei patru copii ai boiernașului Alexandru Brătescu și al Alexandrinei, fiica maiorului pașoptist Ion Voinescu I.

INDEPENDENȚA
ROMÂNĂ
*Independența
prin Cultură*

Și-a petrecut copilăria la Târgoviște, într-un mediu patriarhal, și la moșia Brătești. Pe mai departe, îl găsim parcurgând anii școlii primare la Târgoviște (1875-1879), gimnaziul și liceul la „Sfântul Sava” la București (1879-1883). Sprijinit de Al. Vlahuță, va debuta în revista „România” (1887), cu nuvela „Dolores”. S-a înscris la Facultatea de Medicină (1889-1890), dar a abandonat-o în favoarea științelor juridice. În același timp, audiază cursul de logică și istorie a filosofiei, predat de Titu Maiorescu, și intră în cercul Junimii bucureștene.

În 1890, își începe colaborarea la „Convorbiri literare”. Obține licența în 1892 și va fi judecător la

București, Pitești, Craiova și Târgoviște, apoi practică avocatura la Târgoviște. Va călători în tovărășia lui Titu Maiorescu prin Anglia, Franța, Italia. În 1903, nu acceptă modificările propuse de Maiorescu la nuvela „Neamul Udreștilor” (publicată ulterior în „Voința națională”) și se îndepărtează de Junimea, orientându-se spre gruparea „Vieții Românești”. Va debuta editorial cu „Nuvele și schițe” (1903), volum pe care-l va reedita amplificat în 1906 sub titlul „În lumea dreptății”. O altă carte, „Întuneric și lumină”, va apărea în 1912.

Treptat, scriitorul se orientează spre publicistică, adunându-și articolele în volumul „În slujba păcii”, în 1919. Colaborează la „Dacia” și „Lamura”, între 1918 și 1919, reviste conduse împreună cu Alexandru Vlahuță, iar după moartea acestuia, le va conduce singur (1919- 1922). Intră în politică și, până în 1940, va fi prezent în toate legislaturile parlamentare: ca secretar general al Camerei Deputaților (1914-1940). În 1918, devine membru al Academiei Române. Publică rar între 1920 și 1940: „Rătăcire” (1943), „Firimituri” (1929), „Cu undița” (1933), „Din pragul apusului” (1935). Va colabora cu alți prieteni la alcătuirea unor manuale școlare (1920 - 1932). După 1937, se manifestă prin atitudini profasciste, teoretizate în opusculi programatice („Huliganism?”, 1938; „Germanofobie?”, 1940). Îl putem califica drept evocator al dezagregării boierimii patriarhale și al lumii umile, de mici funcționari provinciali. Brătescu-Voinești este creatorul tipurilor de inadapabili, suflete în care întrezezi candoarea, care se simt lezate în contact cu brutalitatea vieții cotidiene, care nu pot rezista în raport cu minciuna și in justiția. Subiectele și personajele nuvelor și schițelor sunt romantice, dar tratate într-o tonalitate clasică, directă, simplă, uneori confesivă, lirică - de aici farmecul literaturii create de acest prozator și popularitatea acesteia.

Cel mai adesea, prozele acestui scriitor sunt doar aparent simple, ele fiind mult mai profunde: Moartea lui Castor, Blana lui Isaia, Două surori, Sâmbătă, Nicușor, Neamul Udreștilor, Un om, Vârcolacul, Privighetoarea, Puiul etc. Se pornește de la un gest, un accident, un episod minor, dar perspectiva cititorului are deschidere spre identificarea unei biografii, unui destin al individului, al familiei, al grupului social. Uneori, farmecul trecutului este reconstituit din cioburi ale memoriei. Personajele se află în dificultate materială sau morală, precum anumiți boieri care nu mai sunt în perioada lor de glorie, ce nu se pot acomoda cu perspectiva schimbărilor sociale. Refugiul lor se află în trecut, în ceea ce altădată le făcea plăcere. Critica momentului îl aprecia pe Ioan Al. Brătescu Voinești drept „subiectiv” și „liric”, dar el este totuși un fin observator al faptelor de ansamblu, precum destrămarea boierimii și „ridicării noroadelor” („Neamul Udreștilor”).

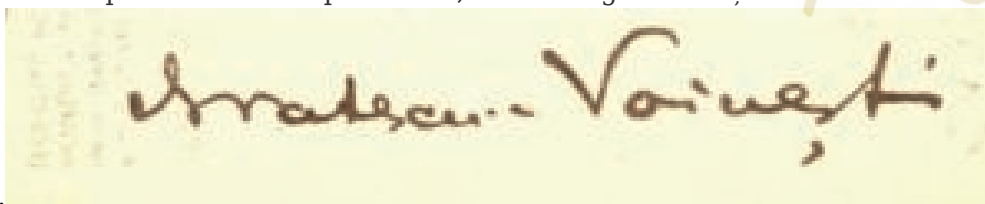

Din același filon al scriitorilor fini observatori ai acestui

proces al istoriei sociale se mai află Emil Gârleanu, Ioan Alexandru Bassarabescu, Mihail Sadoveanu. Prăbușirea boierimii este notată cu melancolie și devine termen de referință față de fizionomia lumii noi, burgheze, impactul fiind adeseori surprins pe latura lui ușor comică (Nenea Guță, Conu Alecu, Moș Niță Hârleț, Moarte grabnică, Focul purifică, Fariseu etc.). Scriitorul excelează în analiza smintelii, a maniilor mărunte a automatismelor cotidiene (Cucoana Leonora), a obsesiilor cu efecte totuși catastrofale asupra unor temperamente labile, impresionabile, lesne căzând în disperare (Blana lui Isaia, Niculăiță Minciună). În aceasta din urmă, protagonistul pare un inadptabil, dar el este un anormal, după spusele lui George Călinescu. Criticul consideră că autorul l-a văzut nu atât ca individ, cât ca simbol al „setei de a ști”, muștrând prin el societatea.

Băiatul are darul observației și al invenției tehnice, ar fi deci un viitor savant dacă ar putea urma la școală. Rămânând în sat, el devine victima zeflemelelor alor săi, care-l socotesc într-o ureche atunci când el le comunică observația că lăcusta zisă „călugăriță” mănâncă pe tovarășele sale și că pisica face ca vrăbiile. Marele critic pătrunde foarte adânc în comentarea comportamentului băiatului Niculăiță: „Întrucât observațiile sunt chiar în sfera vieții câmpenești, ele n-ar trebui să pară țăranilor extraordinare, dar admitând că Niculăiță depășește știința rurală, ajungând la o adevărată vocație de cercetător, ne-am aștepta ca, în ciuda indiferenței părinților, el să fugă din sat și să ajungă acolo unde intelectul lui poate fi prețuit.

Marile vocații investigatoare au fost totdeauna însoțite de voința dârză de a descoperi adevărul și oricâte suferințe au copleșit pe descoperitori, niciodată nimeni n-a fost oprit în loc de aceasta. Niculăiță mai are și virtutea cinstei. Găsind niște bani pierduți, îi depune la șeful postului de jandarmi, care apoi se jură că n-a primit nimic. Băiatul începe să treacă drept nebun, sperie și îndepărtează pe fata pe care o iubește și care-i răspunde cu milă și, ținut de toți ca un bolnav, se sinucide”. Comportamentul băiatului poate fi comentat în mod diferit. Jandarmul este o autoritate în sat și nu poate fi luat drept un mincinos, deși era, dar a fost mai ușor pentru comunitate să-l considere astfel pe ciudatul Niculăiță. Maniera este veche de când lumea și persistă și astăzi. Călinescu lungeste comentariul, pronunțându-se că: „Un om întreg observă nu numai gângăniile, ci și oamenii și nu poate să nu ajungă la încheierea că un individ superior nu are comunicație cu inferiorii. Când ajunge la această concluzie, omul adânc își stăpânește reacțiile, fie conformându-se în aparență mediului spre a-l modifica pe încetul, fie abstrăgându-se și creând în tăcere valorile de

care e în stare.

În cazul cel mai deprimant el devine un filozof al atitudinii morale, un Luceafăr rece și nepăsător. Sinuciderea lui Niculăiță, previzibilă, arată o conformație insuficientă, un dezechilibru nu rar, în care o ușoară sporire a inteligenței pe o latură este decompensată de lipsuri sufletești fundamentale. Valoarea scrierii, de astă dată scutită de moralități, vine din dramatismul cu care este povestită năpăstuirea unei ființe slabe și din adunarea laolaltă, monografică, a tuturor aspectelor durerii umane, Niculăiță este un anormal, dar a băut întreg paharul suferinței pământene. Iar suferința lui apare în ficțiune ca posibilă prin întinderea veridică a prostiei omenești”. Procesul este urmărit în dimensiunile ample ale nuvelei „În lumea dreptății”, socotită ca o adevărată capodoperă a prozatorului: destinul lui Andrei Rizescu, un inadptat de altă factură decât boierii senil-comici, ori duios și inofensiv maniaci din alte proze, conține un potențial psihologic și un dramatism sporit față de portretele uneori simple fiziologii.

Tot la George Călinescu vom apela pentru comentarea nuvelei: „Avocatul Andrei Rizescu este un monument de moralitate: nu face politică, nu joacă (niciodată) cărți, cântă la vioară, are bibliotecă și

călătorește în străinătate când poate, adică e însetat de adevăr și de frumos. În orașul de provincie unde a fost numit magistrat, Rizescu face cunoștință cu un alt om model, Antonescu, directorul gimnaziului, bun soț, bun profesor, iubitor de știință. Cu familia Antonescu, Rizescu petrece foarte moral, făcând <<cetiri împreună, discuții foarte interesante, muzică>> și jucând șah, joc nobil, intelectual. El se căsătorește cu tânăra cumnată a directorului și începe o viață de familie exemplară. Meseria lui merge greu din cauza scrupulelor și a spiritului independent. Într-o bună zi, suflete rele pun la cale transferarea lui într-o localitate mai mică, tocmai când soția era gravidă.

În sufletul lui Rizescu se dă o luptă, dovadă că până aci exista în el un fond de energie. Apoi urmează demisia și hotărârea de a se face avocat. De acum încolo începe prăbușirea, însă o prăbușire de natură patologică (...). Rizescu este cinstit, nici o îndoială, dar mai mult pentru că autorul l-a voit astfel ca o exemplificare a moralei. Magistratura și avocatura sunt profesii care cer un suflet tare. (...) Dacă Rizescu era un om normal și cu o doctrină filosofică s-ar fi încovoiat mediului ca să trăiască și să-și susțină familia. (...) Absolutismul etic al lui este însă caracteristic demenței. (...) Alienându-se de societatea în care trăiește, nu pregătește în umbră valori mai mari care să-l reabiliteze măcar postum. El este un mediocru și purtarea lui devine maniacală. În curând, cade la presupuneri absurde cu privire la onestitatea soției, devine anxios și înnebunește, ceea ce era de prevăzut de la început". În ansamblu, proza „Niculăiță Minciună” este mai bună decât cea de mai sus. Vânatul și pescuitul, ca ocazii de activitate literară, pot fi niște simple accidente biografice, dar în nuvelistica românească au devenit caracteristice.

În Moldova, îndeosebi, îndeletnicirea cinegetică apare ca un moment tipic al vieții de conac. Scriitorul este boier ori fiu de arendaș sau imitator al celor cu maniere nobile. Un Nicu Gane, un Mihail Sadoveanu îi trag după ei pe alții la un pescuit, la o vânatoare de iepuri, de căprioare. Pe mai departe, scrisul. Iată-l și pe Ioan Al. Brătescu-Voinești imitând comportamentul boierilor iubitori de vânatoare, dar și din dorința de a sta cât mai mult în natură: „Are și vânatoarea farmecele ei... Lasă că trupește face un bine nespus... (...) Acasă mănânc pe sponci (...), la vânatoare, după câteva ceasuri de umblet, mănânc și pietre și n-am nici pe dracu...”.

Ioan Al. Brătescu-Voinești nu este un poet descriptiv al naturii, deși unii așa îl socotesc, el transmite cititorului ceea ce simte ca om obișnuit: „Să vezi frumuseți nemaipomenite”, „rămâi încremenit, nu altceva”, „să-mi cumpăr un aparat de fotografiat” – „Sunt figurări tipice ale incapacității de evocare”, spune tot Călinescu. Totuși unii cititori ai paginilor vânătorești sau de pescuit sunt încântați de modalitatea lui Brătescu-Voinești de transmitere a emoțiilor, pentru că mulți dintre ei până acolo ajung cu înțelegerea: „A! și ce doftor minunat este natura!...”

Cum te vindecă ea ca prin farmec de toate necazurile, de toate amărăciunile, de cum ai pătruns în mijlocul ei. Ce mici și vrednice de ținut în seamă ți se înfățișează toate frământările și netrebnițiile vieții!”. Ioan Al. Brătescu-Voinești a împrumutat de la I. L. Caragiale modalitatea de a atrage atenția și a îndrepta prin conduita verbală, fără capacitatea poeziei directe, fără viziune a naturii, fără limbaj rafinat. Tot George Călinescu s-a pronunțat despre autorul prozei „Niculăiță Minciună” că „Brătescu-Voinești nu e un scriitor mare în termenii absoluți, nu e un poet ca Sadoveanu, dar prin intensitatea atinsă în câteva puncte, prin originalitatea indiscutabilă a duioșiei lui, ce înfățișează o treaptă superioară curatei simțiri etice, ocupă în literatura română un loc remarcabil, mai ales dacă ținem seamă de sărăcia producției acum câteva decenii și de tot binele care a decurs din pătrunderea acestei literaturi în școală, unde vorbește ca nicio alta sufletelor tinere, fără a se coborî din zona artei”. (Istoria literaturii române de la origini până în prezent)

Cleopatra Luca